

FOTOGRAFIE I POCZTÓWKI W ZBIORACH TATRZAŃSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Wiesław Siarzewski

W Ośrodku Dokumentacji Tatrzańskiej zbierane oraz opracowywane są fotografie i pocztówki o tematyce tatrzańskiej i przyrodniczej. Systematyczne gromadzenie tych materiałów ikonograficznych rozpoczęto w Tatrzańskim Parku Narodowym w zasadzie po roku 2000. Wcześniej zdjęcia wykonywane przez pracowników lub przekazywane do Parku przez fotografujących w Tatrach gromadzono w różnych działach TPN i tylko niewielka ich część trafiła do zbiorów bibliotecznych. Wśród nich znalazły się przede wszystkim zdjęcia dokumentujące rozmaite działania podejmowane na obszarze Tatr w zakresie ochrony przyrody i wydarzenia związane z działalnością administracji Parku. Niestety, zachowana dokumentacja fotograficzna jest bardzo uboga i niekompletna, ponieważ w okresie blisko 60-letniej działalności TPN nie opracowano systemu sporządzania i gromadzenia dokumentacji fotograficznej. Wśród zdjęć zachowanych w zbiorach bibliotecznych na uwagę zasługują m.in. prace Stefana Zwolińskiego, które eksponował na wystawach okresowych organizowanych w punkcie informacji turystycznej TPN przy rondzie kuźnickim w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., a także zakupione później zdjęcia i negatywy wykonywane w terenie przez pierwszego dyrektora parku Marcelego Marchlewskiego w latach pięćdziesiątych.

Podstawą kolekcji fotografii w ODT są zbiory przekazane do Tatrzańskiego Parku Narodowego przez Zofię Radwańską-Paryską i Witolda Henryka Paryskiego. Pierwsze informacje o zbiorach ikonograficznych i znajdujących się w nich fotografiach, a także pocztówkach przedstawiono na sesji popularnonaukowej poświęconej Paryskim, zorganizowanej przez ODT w Zakopanem 17–18 czerwca 2011 r.¹ Zbiór fotografii liczący kilka tysięcy pozycji od kilku lat jest systematycznie porządkowany, digitalizowany i opracowywany. Skany i opisy zdjęć wprowadzane są do elektronicznej bazy danych, która obecnie liczy blisko 4000 pozycji.

Najcenniejszą część zbioru stanowią liczne fotografie z drugiej połowy XIX w. zgromadzone w większości przez Walerego Eljasza-Radzikowskiego. Wśród nich znajdują się zdjęcia autorstwa pioniera fotografii tatrzańskiej Walerego Rzewuskiego, a także Meletiusa (Miletiusa) Dutkiewicza. Fotografia Dutkiewicza przedstawiająca Kuźnice zakopiań-

¹ Wiesław Siarzewski, *Ikonoografia w zbiorach Witolda Henryka Paryskiego*, [w:] *Dorobek Paryskich. Wczoraj – dziś – jutro*, Renata Kowalska (red.), Zakopane 2012, s. 156–160.

skie ok. 1860 r. jest prawdopodobnie najstarsza w zbiorze. Wcześniej sądzono, że autorem tego zdjęcia był Walery Rzewuski².

Rzewuski wykonał natomiast 17 zdjęć stereoskopowych znajdujących się w omawianym zbiorze. W.H. Paryski przyjmował za Janem Sunderlandem, że ich autorem był bliżej nieznanemu „urzędnik Sykta z Krakowa”³. W jego autorstwo wątpił już znacznie wcześniej znawca problematyki W. Eljasz, uważając Syktę za „dyletanta w dziedzinie fotografii”⁴, który jedynie zgromadził te zdjęcia. Później, w 1981 r., podważyła je również W. Mossakowska, skłaniając się bardziej do przypisania autorstwa fotografii Rzewuskiemu, ale zastrzegła, że „na razie sprawa musi pozostać nierozstrzygnięta”⁵. Wykonanie 17 stereoskopów przez Rzewuskiego udało się potwierdzić dopiero w pierwszych latach XX w. po porównaniu ich z 15 podobnymi do nich zdjęciami stereoskopowymi pochodzącymi z kolekcji państwa Darowskich z Krakowa⁶, które były sygnowane suchą pieczęcią fotografa (ryc. 1, 2). Wśród porównywanych zdjęć stwierdzono pięć identycznych ujęć znajdujących się w jednym i drugim zbiorze⁷. Tym samym Syktę można ostatecznie wykluczyć z grona fotografów tatrzańskich.

Unikatową pozycją w omawianych zbiorach jest pierwszy album fotografii tatrzańskich *Die Hohe Tatra* ze zdjęciami niemieckiego fotografa Hermana Wilhelma Vogla, wydany ok. 1871 r. przez Gustava Schauera w Berlinie. Kompletny album składał się z teki i 18 kartonów z naklejonymi na nie fotografiami. Kartony są w kolorze kremowym formacie 37,2 × 31,3 cm z nadrukowanym passe-partout i tytułem *Die Hohe Tatra* oraz nazwiskiem wydawcy. Na kartony naklejono zdjęcia w formacie ok. 27 × 21 cm (+/- 1 cm). U dołu po prawej stronie widnieje naklejona informacja (formatu 7,1 × 2,3 cm) zawierająca: numer kolejny zdjęcia, opis fotografii w języku niemieckim i polskim oraz miejsce wykonania podpisów (?) „Breslau: bei Th. Lichtenburg”. Niestety znajdujący się w ODT album nie jest kompletny. Brakuje teki i sześciu kart albumowych. Zachowały się natomiast zdjęcia o kolejnych numerach przedstawiające: 1. Morskie Oko (ryc. 3); 2. Polski Staw w Dolinie Pięciu Stawów Polskich; 3. Dolinę Pięciu Stawów Polskich; 5. Halę Gąsienicową; 8. Czubę Goryczkową; 9. Źródło Białego Dunajca; 10. Bystry Potok; 11. Kuźnice i Nosal od południa; 14. Polanę Strążyńską; 15. Dolinę Kościeliską poniżej Bramy Kantaka; 16. Grupę górali na Hali Gąsienicowej; 18. Stary kościół w Zakopanem.

² Wanda Mossakowska, *Walery Rzewuski (1837–1888) fotograf. Studium warsztatu i twórczości*, Wrocław 1981, Ossolineum, s. 193. Analizując to zdjęcie, stwierdza, że: „nie ma żadnej pewności, czy jest to dzieło Rzewuskiego”. W 2007 r. wśród fotografii znajdujących się w zbiorach Biblioteki Kórnickiej W. Siarzewski odnalazł analogiczną (bardziej przyciętą z lewej strony) fotografię Kuźnic zakopiańskich z pieczęcią M. Dutkiewicza (W. Siarzewski, *Ikonoografia w zbiorach...*, dz. cyt., s. 157).

³ Zofia Radwańska-Paryska, Witold Henryk Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995, s. 1174.

⁴ Walery Eljasz Radzikowski, *Ilustrowany przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic*, nakładem J. K. Żupańskiego, Poznań, drukiem J.I. Kraszewskiego w Dreźnie, s. 249.

⁵ W. Mossakowska, *Walery Rzewuski...*, dz. cyt., s. 193.

⁶ Obecnie większość z nich znajduje się w zbiorach Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem.

⁷ W. Siarzewski, *Amatorzy...*, dz. cyt., s. 55.

1

1 Dolina za Bramką. Fotografia stereoskopowa sygnowana przez W. Rzewuskiego, 1861 r. (zbiory MT w Zakopanem)

2 Dolina za Bramką. Nie sygnowana fotografia stereoskopowa W. Rzewuskiego, 1861 r. w zbiorach W. H. Paryskiego (obecnie zbiory ODT-TPN)

2

191

W zbiorach znajdują się także dwa albumy-tekí Károly Divalda, fotografa z Preszowa, który od 1873 r. wydawał albumy ze swoimi zdjęciami Tatr i Pienin. Albumy w formacie „czwórki”, wydawane wielokrotnie, są trudne do jednoznacznej identyfikacji, ponieważ do połowy lat osiemdziesiątych XIX w. nie podawano roku ich produkcji. Zdjęcia znajdują się w ozdobnych tekach w kolorze czerwonym, na których złotymi literami podano tytuł w języku węgierskim i niemieckim: A Magas Tátrából / Die hohe Tatra. W tekach znajdowało się od 30 do 40 fotografii oraz karta tytułowa pisana w dwóch językach i zawierająca tytuł albumu, nazwisko autora zdjęć i informację o zakładzie litografującym kartę i kartony, na których naklejano zdjęcia⁸. Na karcie tytułowej zamieszczano również reprodukcje medali uzyskanych przez autora fotografii na rozmaitych wystawach. Zdjęcia w formacie 16×12 cm naklejano na kartony wielkości 30,5×23,5 cm. Zdjęcie otaczały rozbudowane obramowania. Na kartonach w górnej części były litografowane reprodukcje medali i tytuł albumu w języku węgierskim i niemieckim. Pod zdjęciem znajdował się opis zdjęcia, także podany w dwóch językach, oraz zastrzeżenie prawa reprodukcji i nazwisko autora fotografii.

Wcześniejszy album Divalda znajdujący się w zbiorach wykonano ok. 1879 r. Przepuszczenie to potwierdza zapisana odręcznie na karcie tytułowej data: 1880. Album zatytułowany *Widoki z Tatr Wysokich* zawiera 30 fotografii. Wśród nich przeważają nastrojowe pejzaże ze stawami i potokami wykonywane przez Divalda w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XIX w. (ryc. 4). Drugi album zatytułowany także *Widoki z Tatr* wydano na początku lat osiemdziesiątych XIX w. Zawiera on 29 zdjęć i od opisanego wcześniej różni się dodaniem informacji o autorze umieszczonym na karcie tytułowej i zamianą dziewięciu fotografii na widoki wykonane pod koniec lat osiemdziesiątych XIX w.

Ważną część zbioru XIX-wiecznej fotografii tatrzańskiej tworzy kilkadziesiąt fotografii Tatr i Pienin z tek-albumów Awita Szuberta wydawanych w formacie „czwórki”. Zdjęcia przeznaczone do sprzedaży w formacie ok. 21×14 cm były naklejane na kartony w kolorze kremowym o wielkości 32×24 cm, na których techniką litografii drukowano passe-partout, nazwisko fotografa i zastrzeżenie prawa reprodukcji. Na niektórych kartonach, na odwrocie naklejone są opisy zdjęć. Były one drukowane w jednym lub kilku językach (polskim, niemieckim, francuskim i węgierskim) w zależności od wydania. Wśród kartonów z naklejonymi zdjęciami znajdują się także egzemplarze opisane na odwrocie przez A. Szuberta (czerwonym atramentem). Zachowało się także sześć kartonów ze zdjęciami zrobionymi w czasie pierwszej wyprawy Szuberta w Tatry w 1871 r. Zdjęcia te naklejone na kartony z litografowaną ramką i opisem pod zdjęciem prawdopodobnie pochodzą z pierwszych tek-albumów wykonanych ok. 1875 r.

Równie interesujące są zdjęcia albumowe dużego formatu sygnowane nazwiskiem Stanisława Bizańskiego. W kolekcji zachowało się ponad 40 fotografii w formacie ok. 26,5×20,5 cm naklejonych na kartony wielkości 40×33,5 cm. Na kartonach metodą litograficzną drukowana była ramka. Nad nią znajdował się tytuł albumu: *Tatry*. Pod ramką po lewej stronie umieszco-

⁸ Litografie wykonywała firma Kosch & Scharfin z Koszyc.

3

5

4

3

Morskie Oko.
Fot. H. W. Vogel,
ok. 1871 r. Zbiory ODT-TPN

4

Polski Grzebień.
Fot. K. Divald,
ok. 1873 r. Zbiory ODT-TPN

5

Góralka ze Starej
Polany. Fot. S. Bizański, 1885 r.
Zbiory ODT-TPN

193

6 Zawrat od Zmarzłego Stawu w Tatrach.
Fot. W. Eljasz, 1893 r. Zbiory ODT-TPN

7 Zawrat od Zmarzłego w Tatrach. Fot. W. Eljasz.
Wyd. Salon Malarzy Polskich, 1900 r. Zbiory ODT-TPN

6

7

no zapis: „naśladownictwo zastrzeżone”, a po prawej: „Fotogr. Stanisław Bizański w Krakowie”. W dolnej części kartonu znajdowało się miejsce na wklejenie opisu zdjęcia. Kartonów tych firma Bizańskiego używała do produkcji 12-zdjęciowych tek-albumów *Tatry* w latach 1891–1899 oraz do wydanego ok. 1901 r. w podobny sposób albumu *Widoki z Tatr w fotografiach Stanisława Bizańskiego*, który zawierał 60 fotografii oraz kartę tytułową z widokiem rysowanym przez W. Eljasza na podstawie zdjęcia wykonanego przez Józefa Głogowskiego w 1889 r. Zresztą większość znajdujących się w albumie zdjęć zrobił ten fotograf. Fotografie przygotowane do albumu wydanego w 1901 r. mają naniesiony w lewym dolnym rogu zdjęcia czarnym tuszem numer kolejny, który odpowiada spisowi zdjęć umieszczonemu na odwrocie karty tytułowej.

Niezwykle cenna do badań dziejów fotografii tatrzańskiej jest znajdująca się w zbiorach kolekcja zdjęć naklejonych na kartoniki firmowe bądź tekturki w formacie gabinetowym (ok. 11–12 × 16–18 cm), licząca blisko 600 pozycji. Zbiór ten zaczął tworzyć W. Eljasz prawdopodobnie na początku lat dziewięćdziesiątych XIX w. Zdjęcia były przez niego opisywane i układane. Nie udało się rozstrzygnąć, czy to on, czy ktoś w późniejszym czasie opatrzył zdjęcia numeracją na rewersie od 1 do 617. Najniższymi numerami w zbiorze opisane są zdjęcia wykonane w zakładzie S. Bizańskiego – portrety przewodników tatrzańskich wykonane w 1889 r. przez J. Głogowskiego. W dalszej części kolekcji znajdują się zdjęcia autorstwa W. Eljasza, który zaczął fotografować 29 lipca 1890 r. na Hali Gąsienicowej. Zwykle numeracja zdjęć zgodna jest z nowo wykonywanymi przez Eljasza fotografiami, ale zdarza się, że pojawiają się zdjęcia innych autorów lub robione znacznie później. Do unikatowych w zbiorze należy 10 fotografii S. Bizańskiego z 1885 r., które mimo upływu czasu zachowały się znakomicie (ryc. 5). Wśród zdjęć naklejonych na kartoniki firmowe Bizańskiego znajdują się także fotografie wykonywane po jego śmierci (w 1890 r.) przez fotografów zakładowych, a pod koniec lat dziewięćdziesiątych jego synów Władysława i Kazimierza. Kolekcję wzbogaca kilkadziesiąt zdjęć autorstwa K. Divalda naklejonych na kartoniki firmowe pochodzące z różnych tek-albumów oraz pojedyncze zdjęcia innych fotografów zakopiańskich działających na przełomie XIX i XX w.

Wspomniany zbiór starych fotografii naklejanych na kartoniki można uznać za pierwszą kolekcję XIX-wiecznej fotografii tatrzańskiej. Utworzona przez W. Eljasza, do zbiorów Paryskiego trafiła z rąk jego syna Stanisława. Nowy właściciel wzbogacił ją o kolejne zdjęcia i dzięki temu obecnie jest to jeden z największych zbiorów dawnej fotografii Tatr i Zakopanego. Kolekcja była wykorzystywana wcześniej do badań nad historią fotografii tatrzańskiej, a prace te zapoczątkował pod koniec lat czterdziestych XX w. Jan Sunderland⁹.

Znaczna część tego zbioru była udostępniona jeszcze za życia W.H. Paryskiego na organizowaną przez Muzeum Tatrzańskie wystawę *Patrzą w Tatry*, którą można było zwiedzać od 8 lipca 2000 r. do 7 stycznia 2001 r. w Zakopanem. Wiele znajdujących się w tej

⁹ Wyniki tych prac J. Sunderland publikował przede wszystkim w czasopiśmie „Fotografia”. W latach 1959–60 ogłosił tam cykl sześciu artykułów *Polska fotografia tatrzańska końca XIX wieku*, w roku 1961 trzy opracowania z cyklu *Zwiasztuny fotografiki*, a w 1962 cztery teksty pt. *Zarys dziejów fotografii tatrzańskiej*. W rękopisie pozostawił obszerne opracowanie *Z dziejów fotografii tatrzańskiej*.

kolekcji zdjęć reprodukowano także w 2002 r. w przygotowanym przez Muzeum Tatrzańskie albumie *Tatry. Fotografie Tatr i Zakopanego 1859–1914*¹⁰.

W czasie opracowywania zbioru udało się zweryfikować i uściślić wiele wiadomości o początkach fotografii tatrzańskiej, które wraz ze zdjęciami przedstawiono w publikacjach o A. Szubercie i S. Bizańskim¹¹.

Tworzenie zbioru pocztówek tatrzańskich, podobnie jak fotografii, rozpoczęto w Tatrzańskim Parku Narodowym w pierwszych latach XXI w. Drogą zakupów, a także dzięki przejęciu kolekcji pocztówek ze zbiorów W.H. Paryskiego obecnie ODT ma w swoich zbiorach ponad 20 000 ilustrowanych kart pocztowych. Licząca blisko 4000 pocztówek kolekcja Paryskich została scharakteryzowana w czasie sesji popularnonaukowej w 2011 r.¹² W zbiorach tych znajduje się m.in. pierwsza wydana na ziemiach polskich pocztówka o tematyce tatrzańskiej, wydana przez Bazar Zakopiański K. Bauma, a także wiele interesujących kart pocztowych z pierwszych lat XX w. Wśród nich jest wiele kart z rysunkami W. Eljasza i reprodukcjami jego zdjęć (ryc. 6,7). W kolekcji przeważają pocztówki wydane w Czechosłowacji w okresie międzywojennym (ok. 10 000). Zasoby pocztówek ODT zostały zdygitalizowane i wprowadzone do specjalnie w tym celu opracowanej bazy danych. Opracowanie bazy, a następnie udostępnienie jej w Internecie planowane jest na rok 2014. Zadanie to będzie realizowane w ramach projektu „Obraz Tatr i Podtatrza utrwalony na kartach pocztowych” przez Tatrzański Park Narodowy i Muzeum w Kieżmarku. Projekt jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu państwa za pośrednictwem Euroregionu „Tatry” w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013.

¹⁰ Wydawca BOSZ, Olszanica, ss. 251. W 2012 roku ukazało się drugie wydanie albumu *Tatry*, w którym m.in. poprawiono daty wykonania wielu fotografii, a także podano ustalone poprawnie autorstwo widoku Kuźnic zakopiańskich (s. 45) (patrz przypis 2).

¹¹ Wiesław Siarzewski, *Historia fotografii tatrzańskiej. Awit Szubert*, Zakopane 2011, ss. 147; W. Siarzewski, *Zdjęcia Zakopanego i Tatr z pracowni Stanisława Bizańskiego w Krakowie*, „Dagerotyp” 2011, nr 20, s. 27–104.

¹² W. Siarzewski, *Ikonoografia w zbiorach...*, dz. cyt., s. 152–156.

RESUME

Fotografie a pohľadnice sa začali v Tatranskom národnom parku systematicky zhromažďovať v prvých rokoch 21. storočia.

V zbierkach nachádzajúcich sa v Centre tatranskej dokumentácie sa nachádza niekoľko tisíc fotografií. Tie sú systematicky usporiadané, digitalizované a spracovávané vo forme elektronickej databázy, v ktorej sa aktuálne nachádza takmer 4000 položiek.

Medzi nazhromaždenými fotografiami sa zachovalo málo snímok dokumentujúcich takmer 60-ročnú činnosť parku, aj tých s tatranskou tematikou. Výnimku tvorí niekoľko desiatok prác S. Zwolińskiego, ktoré zverejnil na krátkodobých výstavách v TANAP-e, ktoré sám organizoval. Cenný dokument predstavujú aj fotografie zhotovované v 50. rokoch 20. stor. prvým riaditeľom TANAP-u – M. Marchlewským.

V zbierkach CTD tvoria väčšinu snímky odovzdané parku Z. a W. H. Paryskými. Z nich má výnimočnú hodnotu kolekcia tatranskej fotografie zhromaždená W. Eljaszom-Radzikowským, neskôr doplnená W. Paryským, ktorý tieto zbierky prevzal. K najcennejším z kolekcie patrí fotografia Kuźnic Zakopiańskich zhotovená M. Dutkiewiczom okolo r. 1860, 17 stereoskopických fotografií W. Rzewuského zhotovených v r. 1861 a nekompletný album s fotografiami H. W. Vogla zhotovenými okolo r. 1871. V zbierkach sa nachádzajú aj dva albumy v štvorkovom formáte K. Divalda a snímky z albumov A. Szuberta a S. Bizańskiego.

Unikátna je tiež zbierka tatranských fotografií kabinetného formátu zhotovená W. Eljaszom v rokoch 1890-1904, obsahujúca takmer 600 položiek. V tejto číslovannej zbierke sa nachádzajú tiež snímky zhotovené S. Bizańským, jeho podnikovými fotografiami a synmi, a tiež niekoľko desiatok fotografií K. Divalda. Nájdeme tu aj jednotlivé snímky zhotovené inými tatranskými fotografmi.

Zbierka tatranských pohľadníc v CTD obsahuje viac ako 20 000 kusov. Málo je ilustrovaných lístkov z prelomu 19. a 20. storočia. Väčšinu tvoria pohľadnice vydané v medzivojnových rokoch v Československu. Celá kolekcia je digitalizovaná a uložená v elektronickej databáze špeciálne vytvorenej k tomuto účelu. Vypracovanie databázy a jej následné sprístupnenie na internete sa plánuje na rok 2014. Táto úloha bude realizovaná v rámci projektu *Obraz Tatier a Podtatria* zvečnená na pohľadniciach TANAP-om a Múzeom v Kežmarku. Projekt spolufinancuje Európska únia z Európskeho fondu Regionálneho rozvoja prostredníctvom Euroregiónu Tatry.